

Ὁ Ὀριγένης καταδικασθεὶς κατέλιπε τὴν διεύθυνσιν τῆς κατηχητικῆς σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν συνάδελφόν του Ἡρακλᾶν καὶ ἀνεχώρησε τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου (232 μ. Χρ.) εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀποθνήσκει ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὃν διαδέχεται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ ὁ Ἡρακλᾶς. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ὀριγένης εἰς τὴν Καισάρειαν ἤρξατο κηρύσσειν καὶ ἐρμηνεύειν τὰς θείας Γραφὰς καὶ μάλιστα ἐπ' ἐκκλησίας, ὑπεστηρίζοντες δὲ εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιστίνης, Ἀλεξάνδρου καὶ Θεοκτίστου, οἵτινες παρίσταντο καὶ ὡς ἀκροαταὶ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ. Ὁ Ὀριγένης ἱδρυσεν αὐτόθι καὶ θεολογικὴν σχολήν, εἰς ἣν προσέτρεχον πολλοὶ ἐπιχώριοι καὶ ἀλλοδαποὶ φοιτηταί, διδασκόμενοι ὑπ' αὐτοῦ τὰ φιλοσοφικά, μαθηματικά καὶ θρησκευτικὰ μαθήματα. Εἰς τὴν σχολὴν δ' αὐτοῦ φοιτήσας ἱκανὰ ἔτη καὶ Γρηγόριος ὁ θαυματουργὸς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀθηνοδώρου καὶ διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀριγένους προσειλκύσθη εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐγένετο θεολόγος, ἐν ᾧ ἦν ἐθνικὸς καὶ ἐσπούδαζε τὰ νομικά. Ὁ Γρηγόριος ἀπολυόμενος τῆς σχολῆς ταύτης καὶ ἀποχωριζόμενος τοῦ Ὀριγένους ἐξεφώνησε πανηγυρικὸν λόγον, δι' οὗ ὡμολόγει χάριτας πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον διδάσκαλον, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ποίησιν, τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἔπειτα εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν θεολογίαν. ⁽¹⁾

Ὁ Ὀριγένης προτιθέμενος νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ (238) ἐπέρασεν εἰς τὴν Νικομήδειαν τῆς

natum, non propter dogmatum novitatem non propter haeresin, ut nunc adversus eum rabidi canes simulant, sed quia gloriam eloquentiae eius et scientiae ferre non poterant, et illo dicente omnes muti putabuntur».

(1) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. κεφ. 26, 27 καὶ 30· ὄρα καὶ πανηγυρικὸν λόγον Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ εἰς τὸν Ὀριγένην.

Βιθυνίας, ἵνα ἐπισκερθῆ τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀμβρόσιον, μόλις ἐξεληθόντα τῆς φυλακῆς, εἰς ἣν ἐρρίφθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμίμου τοῦ Θρακῆς (235 — 238), ὅστις διέταξε νὰ φυλακίζωνται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ φονεύωνται μόνοι οἱ ἄρχοντες τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ὡς αἴτιοι τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἐπισκερθεὶς δὲ τὸν Ἀμβρόσιον, ὡς καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαρκέλλαν, ἔρχεται ἐκ Νικομηδείας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ διατρέψας χρόνον τινὰ ἐν αὐταῖς ἐπιστρέφει εἰς τὴν Καισάρειαν. (1) Ἐντεῦθεν δὲ προσεκληθῆ εἰς τὴν Ἀραβίαν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς, ὅπως ἀναίρεσῃ τὰς αἰρετικὰς πλάνας Βηρύλλου, τοῦ ἐπισκόπου Βόστρων, πολυμαθοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, ὅστις φρονῶν τὰ τῶν Μοναρχιανῶν ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἰδία ὑπόστασις, ὡς πρόσωπον, δὲν προὔπηρχε πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, οὐδὲ θεότητα ἰδίαν εἶχεν, ἀλλ' ἐνυπῆρχεν εἰς αὐτὸν μόνον ἡ πατρική. (2) Ὁ Ὠριγένης συνομιλήσας μετ' αὐτοῦ καὶ κατορθώσας νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν ὑγιᾶ διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας ἀνεχώρησε. Βραδύτερον δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀραβίαν, προσκληθεὶς ὑπὸ τινος ἐν αὐτῇ συγκροτηθείσης συνόδου πρὸς καταπολέμησιν τῆς αἰρέσεως, τῆς διδασκούσης, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος καὶ συνδιαφθείρεται, ἀλλὰ πάλιν ἀναστήσεται μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Ἀναστάσεως. (3) Ἐλθὼν δὲ ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὰς πεπλανημένας διανοίας τῶν αἰρετικῶν καὶ νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐριδία. Ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ ἠδυνήθη, ὡς φαίνεται, νὰ καταπραύνη καὶ τὴν ὀμότητα τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἀραβῆς (244—249), πέμψας εἰς αὐ-

(1) Ἀπάντησις τοῦ Ὠριγένους εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀφρικανοῦ σταλεῖσα ἐκ Νικομηδείας ὄρα τὰ ἔργα τοῦ Ὠριγένους τόμ. Α'. κατὰ τὴν ἀρίθμησιν αὐτῶν ἐκδ. Migne. πρῆλ. Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. στ'. 32.

(2) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. στ'. 33.

(3) Αὐτόθι στ' 34 καὶ 37.

τόν, ὡς καὶ εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σεβήραν, ἐπιστολάς, δι' ὧν κατέστησε τὸν αὐτοκράτορα τόσον εὐν.υν εἰς τοὺς χριστιανούς, ὥστε ἐπλάσθη ὁ μῦθος, ὅτι καὶ οὗτος ἦν χριστιανός. (1)

Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου (249—251) ὁ Ὀριγένης ἤνεγκε καρτερῶς δεσμὰ καὶ σωματικὰς βασάνους καὶ ὅσα ἄλλα μετεχειρίζοντο οἱ διώκται τοῦ χριστιανισμοῦ. (2) Ἀλλὰ τίθεται τὸ ζήτημα, ἀπέθανεν ὁ Ὀριγένης μαρτυρικὸν θάνατον μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον; Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ εἴδους τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ὑπάρχουσι διάφοροι γνώμαι. Ὁ μάρτυς

(1) Αὐτόθι στ'. 36 καὶ 34. Ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει διήγησιν ταύτην, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Φίλιππος, χριστιανὸς ὢν, ἠθέλησε κατὰ τὴν νύκτα τοῦ μεγάλου Σαββάτου νὰ μετάσχη μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν· ἀλλ' ὁ προεστὼς τῆς ἐκκλησίας δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ, πρὶν ἐξομολογηθῆ τὰ ἁμαρτήματά του. Ὁ δὲ Φίλιππος προθύμως ὑπήκουσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἡ διήγησις αὕτη εἶναι μυθώδης 1) διότι καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρων αὐτὴν μεταχειρίζεται τὴν φράσιν «κατέχει λόγος» ὅπερ οὐδεμίαν βεβαιότητα ἐκφράζει, ὅτι τοῦτο συνέβη, ἰσοδυναμ. οὖν τῷ λέγεται· 2) ὁ Ὀριγένης γράφω ἐπιστολάς πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σεβήραν καὶ συγγράφων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ τὸ κατὰ Κέλσου σύγγραμμα οὐδαμοῦ ἀναφέρει, ὅτι ὁ Φίλιππος ἦν χριστιανός· 3) Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, γράφων κατὰ τὸ 253 ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ, διαδόχου τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος «οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων εὐμενῶς καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθη, οὐδ' οἱ λεγθέντες ἀναφανδὸν χριστιανοὶ γεγονέναι, ὡς ἐκεῖνος οἰκειότατα ἐν ἀρχῇ καὶ προσφιλέστατα φανερός ἦν αὐτοὺς ἀποδεχόμενος» (Εὐσέβ. ἐκκλ. ιστορ. Ζ'. 10), ὑπαινίσσεται καὶ τὸν πρὸ τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἀκμάσαντα Φίλιππον, ὡς ἀναφανδὸν γεγονότα χριστιανὸν κατὰ διάδοσιν καὶ δὲν δέχεται αὐτὸν ὠρισμένως ὡς τοιοῦτον· 4) εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα νομίσματα οὐδαμοῦ εὐρίσκεται χριστιανικὸν ἶχνος, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς φέρεται ὁ Φίλιππος ὡς ὀπαδὸς τῆς ἐθνικῆς θρησκείας.

(2) Αὐτόθι στ'. 39.

Πάμφιλος και ἕτεροι πλείστοι, οἵτινες περὶ τοῦ Ὀριγένους ἔλαβον ἀκριβεῖς πληροφορίες παρ' αὐτῶν τῶν ἐωρακότων τὸν Ὀριγένην, λέγουσιν, ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐν Καισαρείᾳ κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου. Ἄλλοι δέ, ὡς ὁ Εὐσέβιος, (1) Ἱερώνυμος (2) καὶ Ἐπιφάνιος, (3) λέγουσιν, ὅτι ἐτελεύτησε φυσικὸν θάνατον ἐν Τύρῳ ἐπὶ τοῦ Γάλλου καὶ Βολλουσιανοῦ ἐν ἡλικίᾳ 69 ἐτῶν καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῇ. Τὰς γνώμας δὲ ταύτας συνοψίζων ὁ Φώτιος λέγει· «φασὶ δὲ αὐτὸν ὁ τε Πάμφιλος μάρτυς καὶ ἕτεροι πλείστοι, οἵτινες ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐωρακότων Ὀριγένην τὰ περὶ τοῦ ἀνδρός ἠκριβώσαντο, διαδοχῆτι μαρτυρίῳ τοῦ βίου ἐξηλελυθέναι ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας, Δεκίου τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὠμότητα πνέοντος. Οἱ δὲ φασιν αὐτὸν ἕως Γάλλου καὶ Βολλουσιανοῦ διαρκέσαντα, καὶ ἐξηκοστὸν ἔννατον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγοντα, ἐν Τύρῳ καὶ τελευτῆσαι καὶ ταφῇ παραδοθῆναι. Ἔστι δὲ μᾶλλον οὗτος ὁ λόγος ἀληθής, εἴ γε αἱ φερόμεναι αὐτοῦ μετὰ τὸν Δεκίου διωγμὸν ἐπιστολαὶ οὐκ ἔχουσι τὸ πλαστόν». (4)

Ἄπορον δὲ φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν εἰρημένην μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου ὁ μάρτυς Πάμφιλος, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου, λέγων, ὅτι ὁ Ὀριγένης ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Δεκίου, διαφωνεῖ πρὸς τὸν μαθητὴν καὶ φίλον αὐτοῦ ἱστορικόν, ἀναφέροντα, ὅτι ἐτελεύτησε φυσικὸν θάνατον μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου. Διὰ τοῦτο συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Φώτιος ἴσως ἐπλανήθη γράψας, ὅτι ὁ μάρτυς Πάμφιλος ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ὀριγένης ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Δεκίου. Ὅτι δὲ ὁ Ὀριγένης ἀπέθανεν φυσικὸν θάνατον μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ὁ Εὐσέβιος, Ἱερώνυμος καὶ Ἐπιφάνιος, ἀλλὰ καὶ αἱ διάφοροι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, γραφεῖσαι μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον. Ἴδου

(1) Αὐτόθι Ζ'. 1.

(2) Ἱερώνυμος de vir illust 54.

(3) Ἐπιφάνιος περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν κεφ. 18.

(4) Φώτιος κώδ. 118.

τί λέγει ὁ Εὐσέβιος· «ὁποίας τε μετὰ ταῦτα (= μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου) καταλείπει (ὁ Ὀριγένης) φωνάς, καὶ αὐτὰς πλήρεις τοῖς ἀναλήψεως δεομένοις ὠφελείας, πλεῖστα ἴσασιν τὰνδρὸς ἐπιστολαί, τὰληθῆς ὁμοῦ καὶ ἀκριβῆς περιέχουσι». (1) Πρὸς δὲ τὴν γνώμην τοῦ Εὐσεβίου συμφωνεῖ μᾶλλον καὶ ὁ Φώτιος, ὅστις ἐν τῇ εἰρημένῃ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ εἶπεν· «ἔστι δὲ μᾶλλον οὗτος ὁ λόγος ἀληθής, εἰ γὰρ αἱ φερόμεναι αὐτοῦ μετὰ τὸν Δεκίου διωγμὸν ἐπιστολαὶ οὐκ ἔχουσι τὸ πλαστόν». Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία εἶναι, ὅτι τὸν ταχὺν θάνατον τοῦ Ὀριγένους ἐπέσπευσαν αἱ σωματικαὶ βάσανοι καὶ τιμωρίαι, ἅς ἐπὶ Δεκίου ὑπέστη.

II.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

Ὁ Ἐπιφάνιος ἀναφέρων εἴδησιν, καθ' ἣν ὁ Ὀριγένης συνέγραψεν 6,000 συγγράμματα, δὲν θεωρεῖ αὐτὴν, ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς φήμην, (2) ἥτις ἠδύνατο εὐκόλως νὰ σχηματισθῇ ἔνεκα τῆς πληθύος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ὁ Ἱερώνυμος ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ πολλὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐρωτᾷ, «τίς ποτε ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ τόσα, ὅσα αὐτὸς ὁ Ὀριγένης ἔγραψε; τίνα ἀνταμοιβὴν ἔλαβε διὰ ταύτην τὴν ἐργασίαν;» (3) Ὁ αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Ὀριγένης διὰ τὰ συγγράμματά του πολλὰς σπουδὰς ἐποίησε καὶ πολλοὺς πόνους καὶ μόχθους κατέβαλε, λαβὼν δικαίως τὰ ἐπώ-

(1) Εὐσέβιος ἐκκλ. ἱστορ. στ'. 39.

(2) Ἐπιφάνιος αἴρ. 64 κεφ. 63· «εἰ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὃ περὶ σοῦ ἄδεται, ὅτι ἑξακισχιλίους βίβλους συνεγράψω, ὃ ματαιόπονε».

(3) Ἱερώνυμος epist. 33 ad Paulam· «Quis enim unquam tanta legere potuit, quanta ipse conscripsit? Porro hoc sudore quid accepit pretii?»

νυμα Ἀδαμάντιος καὶ Χαλκέντερος, ἅπερ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς θεωρεῖ συνώνυμα ἐξάγων, ὡς φαίνεται, τὴν σημασίαν τοῦ πρώτου ἐκ τῆς σημασίας τοῦ δευτέρου, γνωστῆς οὐσης. (1) Πρῶτος ὁ Ἀλεξανδρινὸς γραμματικὸς Δίδυμος ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον Χαλκέντερος διὰ τὴν περὶ τὰ βιβλία ἐπιμονὴν καὶ τὴν μεγάλην συγγραφικὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. (2) Ὅλως δ' ἀπίθανος φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Φωτίου, λέγοντος, ὅτι ὁ Ὀριγένης ἐπωνομάσθη Ἀδαμάντιος, διότι αἱ ἀποδείξεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὠμοιάζον πρὸς ἀδαμαντίνους δεσμούς. (3)

Ἡ ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο, ἐὰν οὐ μόνον διὰ λόγων καὶ παρακλήσεων, ἀλλὰ καὶ ἀφθονωτάτων χρηματικῶν μέσων δὲν παρώρμα αὐτὸν ὁ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τοῦ Οὐκλεντίνου προσελκυσθεὶς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν Ἀμβρόσιος. Οὗτος δ' ἐμισθοδοτεῖ τοὺς ταχυγράφους, οἵτινες πλείονες τῶν ἑπτὰ ὄντες καὶ ἀλλάσσοντες ἀλλήλους καθ' ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα ἔγραφον ταχέως τὰ ὑπὸ τοῦ Ὀριγένους ὑπαγορευόμενα, ἐπίσης ἐμισθοδοτεῖ τοὺς καλλιγράφους, ἐν οἷς καὶ κόραι ἀναφέρονται, οἵτινες πλείονες τῶν ἑπτὰ ὄντες ἀντέγραφον καθαρῶς τὰ ὑπὸ τῶν ταχυγράφων γραφόμενα. (4) Λύ-

(1) Ἱερώνυμος αὐτόθι «*ut ad Adamantium nostrumque Chalcenterum veniamus, qui tanto studio in sanctarum scripturarum labore sudavit, ut juste Adamantii nomen acceperit*».

(2) Σουίδας ἐν λέξει Χαλκέντερος· «*Δίδυμος ὁ γραμματικὸς Χαλκέντερος ἐκλήθη διὰ τὴν περὶ τὰ βιβλία ἐπιμονὴν· φασὶ γὰρ αὐτὸν συγγεγραφέναι ὑπὲρ τὰ τρισχίλια βιβλία*».

(3) Φώτιος κώδ. 118· «*τοῦτον τὸν Ὀριγένην, ὃν καὶ Ἀδαμάντιον ἐπωνομάζεσθαι φασιν, ὅτι ἀδαμαντίνους δεσμοῖς ἐώκεσαν, οὓς ἂν δήσειε λόγους*».

(4) Εὐσέβιος ἐκκλ. ἱστορ. στ'. 23. Οἱ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου βιβλιογράφοι εἶναι οἱ καλλιγράφοι πρὸς τὸν Φώτιον κώδ. 121.

τὸς δὲ ὁ Ὀριγένης μαρτυρεῖ περὶ τοῦ ζήλου, ὃν ὁ Ἀμβρόσιος ἐπεδείξατο περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, λέγων ἐν τινι ἐπιστολῇ τὰ ἑξῆς· Ὁ Ἀμβρόσιος νομίζων, ὅτι φιλόπονος εἰμι καὶ πάνυ διψῶ τοῦ θείου λόγου, διὰ τῆς ἰδίας φιλοπονίας καὶ διὰ τοῦ πρὸς τὰ ἅγια μαθήματα ἔρωτος αὐτοῦ μ' ἀνέκρινε καὶ μ' ἐξήταζεν, ὅπως μανθάνῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοσοῦτόν με ὑπερτέρησεν, ὥστε κινδυνεύω ν' ἀπαυθῶ πρὸς τὰς αὐτοῦ προτάσεις. Διότι δὲν δύναμαι νὰ δειπνήσω πρὸ τῆς παραβολῆς τῶν χειρογράφων, οὔτε μὲτὰ τὸ δεῖπνον νὰ ἐξέλθω εἰς περίπατον καὶ νὰ ἀναπαυθῶ· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κειρῷ τοῦ δεῖπνου καὶ τοῦ περιπάτου ἀναγκάζομαι νὰ φιλολογῶ καὶ ν' ἀκριβῶ τὰ χειρόγραφα. Οὔτε ἔλην τὴν νύκτα δύναμαι νὰ κοιμηθῶ πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ σώματος· διότι μέγα μέρος αὐτῆς καταναλίσκω, ἀσχολούμενος περὶ τὴν φιλολογικὴν ἔρευναν. Δὲν θέλω δὲ νὰ μνημονεύσω τοῦ ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς ἐννάτης καὶ ἐνίοτε μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας χρόνου· διότι πάντες, οἵτινες θέλουσι νὰ ὦσι φιλόπονοι, μεταχειρίζονται τοῦτον τὸν χρόνον πρὸς σπουδὴν τοῦ θείου λόγου καὶ ἀνάγνωσιν. ⁽¹⁾

Δυνάμεθα τὰ συγγράμματα τοῦ Ὀριγένους νὰ διαιρέσωμεν εἰς πέντε τάξεις·

Α. εἰς κριτικὰ καὶ ἐξηγητικὰ συγγράμματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν·

Β. εἰς δογματικά·

Γ. εἰς ἀπολογητικά·

Δ. εἰς ἠθικά καὶ

Ε. εἰς ἐπιστολάς.

Α'.

ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ

Ἐκτὸς τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ εἰς πολλὰ βι-

(1) Ὀριγ. ἔργα τόμ. Α'. ἐκδ. de la Rue· «Ἀμβρόσιος νομίζων

βλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ σπουδαιότατον κριτικὸν σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀναθεώρησις καὶ ἡ ἐπιμελελημένη ἔκδοσις τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄. ἦν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νεαρὸς τὴν ἡλικίαν ἐπεχείρησε καὶ ἐν διαστήματι εἴκοσιν ὀκτὼ ἐτῶν εἰς πέρας ἔφερεν. Ἡ δ' αἰτία, ἣτις παρώρμησε τὸν Ὀριγένην νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄, εἶναι αὕτη. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐφοίτων εἰς τὴν ἐν αὐτῇ κατηχητικὴν σχολὴν, συζητοῦντες μετὰ τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν, ἐχλεύαζον καὶ περιεφρόνουσαν αὐτούς, ὡς μὴ ἔχοντες τὴν ἀληθῆ γραφὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διότι τὰ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ προσαγόμενα ὑπ' αὐτῶν χωρία πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θρησκείας των δὲν ἔκειντο ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ πρωτότυπῳ κειμένῳ, ὅπερ ἐκεῖνοι ἀνά χειρας εἶχον. Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Ὀριγένης ἠθέλησε νὰ κατανοήσῃ τὸ Ἑβραϊκὸν πρωτότυπον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως προσάγῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἀπ' εὐθείας ἐξ αὐτοῦ χωρία, ὥστε νὰ παύσωνται οὗτοι σκώπτοντες καὶ περιφρονοῦντες τοὺς ἐξ ἔθνῶν χριστιανούς, ὡς ἀγνοοῦντας τὴν Ἀγίαν Γραφὴν αὐτῶν· διὰ τοῦτο ἐσπούδασε τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶτταν. Ἴδού δὲ τί αὐτὸς γράφει· «Ἀσκοῦμεν δὲ μὴ ἀγνοεῖν καὶ τὰς παρ' ἐκείνοις, ἵνα, πρὸς Ἰουδαίους δια-

με φιλόπονον εἶναι, καὶ πάντῃ διψᾶν τοῦ θείου λόγου, ἤλεγξε τῇ ἰδίᾳ φιλοπονίᾳ καὶ τῷ πρὸς τὰ ἅγια μαθήματα ἔρωτι. Ὅθεν ἐπὶ τοσοῦτόν με παρελήλυθεν, ὥστε κινδυνεύειν ἀπαυδᾶν πρὸς τὰς αὐτοῦ προτάσεις. Οὔτε γὰρ δειπνήσαί ἐστιν ἡμῖν ἀντιβάλλουσι, οὔτε δειπνήσασιν ἔξεστι περιπατῆσαι καὶ διαναπαῦσαι τὰ σώματα· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκεῖνοις φιλολογεῖν καὶ ἀκριβοῦν τὰ ἀντίγραφα ἀναγκαζόμεθα· οὔτε μὴν ὄλην ἐπὶ θεραπείᾳ τοῦ σώματος τὴν νύκτα ἔξεστιν ἡμῖν κοιμᾶσθαι, ἐπὶ πολὺ τῆς ἐσπέρας τῆς φιλολογίας παρατεινούσης. Ἐῷ δὲ λέγειν καὶ τὰ ἔωθεν μέχρι τῆς ἐνάτης, ἐστ' ὅτε καὶ δεκάτης ὥρας. Πάντες γὰρ οἱ θέλοντες φιλοπονεῖν, τοὺς καιροὺς ἐκείνους τῇ ἐξετάσει τῶν θείων λόγων καὶ τοῖς ἀναγνώσεσιν ἀντιθέασιν».

λεγόμενοι, μὴ προφέρωμεν αὐτοῖς τὰ μὴ κείμενα ἐν τοῖς ἀντιγράφοις αὐτῶν, καὶ ἵνα συγχρησώμεθα τοῖς φερομένοις παρ' ἐκείνοις· εἰ καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις οὐ κείται βιβλίοις· τοιαύτης γὰρ οὐσης ἡμῶν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς ζητήσεσι παρασκευῆς, οὐ καταφρονήσουσιν, οὐδ' ὡς ἔθος αὐτοῖς, γελάσονται τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντας, ὡς τ' ἀληθῆ καὶ παρ' αὐτοῖς ἀναγεγραμμένα ἀγνοοῦντας». (1) Πρὸς τούτοις ὁ Ὀριγένης ἠθέλησεν, ἐπειδὴ τὰ διάφορα ἀντίγραφα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. περιεῖλον διαφοράς, προελθούσας εἴτε ἐκ ῥαθυμίας εἴτε ἐκ τόλμης τινῶν ἀντιγραφέων, θελόντων νὰ προσθέτωσιν ἢ ν' ἀφαιρῶσιν εἰς αὐτὴν κατὰ τὰ ἑαυτοῖς δοκοῦντα, (2) ν' ἀντιπαραβάλλῃ αὐτὰ πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸν ἀρχικὸν κείμενον, ἕπως ἀναθεωρήσῃ αὐτά. Ἐλαβε δὲ ὑπ' ὄψιν ὡς ἐπιβοηθητικὰ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ταύτην καὶ ἃς ἀνεῦρεν ἄλλας ἐλληνικὰς μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γενομένας ὑπὸ τοῦ Ἀκύλα, Συμμάχου, Θεοδοτίωνος καὶ ὑπὸ τινῶν ἀνωνύμων μεταφραστῶν, ὧν αἱ μεταφράσεις ἦσαν γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέμπτη, Ἑκτη καὶ Ἑβδόμη. Πρὸς δ' εὐκολίαν τῆς παραβολῆς πασῶν τῶν εἰρημένων μεταφράσεων πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸν ἀρχικὸν κείμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Ὀριγένης κατέγραψε πίνακα, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' ἀρχὰς αἱ μεταφράσεις τοῦ Ἀκύλα, (3) τοῦ Συμμά-

(1) Ὀριγένους ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰούλιον τὸν Ἀφρικανόν. τόμ. Α'. ἔκδ. Migne πρὸβλ. καὶ Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. στ'. 16.

(2) Ὁ Ὀριγένης εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Τόμ. ΙΕ'. § 14 λέγει· «νυνὶ δὲ δηλονότι πολλὴ γέγονεν ἡ τῶν ἀντιγράφων διαφορά, εἴτε ἀπὸ ῥαθυμίας τινῶν γραφέων, εἴτε ἀπὸ τόλμης τινῶν μοχθηρᾶς τῆς διορθώσεως τῶν γραφομένων, εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν τὰ ἑαυτοῖς δοκοῦντα ἐν τῇ διορθώσει προστιθέντων ἢ ἀφαιρούντων».

(3) Ὁ Ἀκύλας ἦν Ἰουδαῖος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ὑπῆρξε δ' ἐπὶ τινα χρόνον χριστιανός. Ἐποίησε δύο διαφόρους μεταφράσεις τῆς Π. Διαθήκης εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ὧν τὴν

χου,⁽¹⁾ τῶν Ο' και τοῦ Θεοδοτίωνος⁽²⁾ κατεστρώθησαν ἐν συνθέσει, ἀποτελουμένη ἐκ τεσσάρων παραλλήλων κειμένων στηλῶν· διὸ αὐταὶ ἐκλήθησαν τετραπλᾶ. Ἐπειτα δὲ πρὸ τῶν στηλῶν τούτων κατεστρώθη τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον ἑβραϊκοῖς και ἑλληνικοῖς γράμμασιν ἐν δυσὶ στήλαις, αἵτινες ἦσαν παράλληλοι πρὸς τὰς τέσσαρας εἰρημένους στήλας· διὸ ἀπετελέσθησαν ἕξ στηλαι και ἐκλήθησαν ἕξαπλᾶ. Εἰς τὰς μέχρι τοῦδε στήλας προσετέθησαν ἐκ παραλλήλου αἱ μεταφράσεις Πέμπτη και Ἑκτη⁽³⁾ ἐν δυσὶ στήλαις. Ὡστε σὺν ταῖς εἰρημέναις μεταφράσεσι και τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ δι' ἑβραϊκῶν και ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκλήθη τὸ ἔργον τοῦ Ὠριγένους Ὁκταπλᾶ, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐπωνομάσθη και Ἐννεαπλᾶ, διότι εἰς τὰς μέχρι τοῦδε προσετέθη και ἡ Ἑβδόμη μετάφρασις. ⁽⁴⁾ Ὁ

μὲν μίαν ἐλευθέρως, τὴν δ' ἑτέραν κατὰ λέξιν. Και ἐκ μὲν τῆς πρώτης οὐδὲν διεσώθη, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας πολλὰ τεμάχια. Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις αὐτοῦ κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου (Ἐπιφάνιος περὶ μέτρων και σταθμῶν κεφ. 15. Haneberg Geschichte der Biblischen Offenbarung. 3 ἔκδ. 1863 σελ. 783).

(1) Ὁ Σύμμαχος κατήγετο ἐκ Σαμαρείας και ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σεβήρου. Ἡ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν μετάφρασις αὐτοῦ διακρίνεται ἐπὶ σαφηνεῖς (Ἐπιφάνιος αὐτόθι κεφ. 16. Haneberg αὐτόθι).

(2) Ὁ Θεοδοτίων, ἀνῆκεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐβιωνιτῶν, ὡς και ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἀκύλας. Ἐξῆ δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου. Ἡ μετάφρασις αὐτοῦ εἶνε σχεδὸν ὁμοία τῇ μεταφράσει τῶν Ο'. (Ἐπιφάνιος αὐτόθι κεφ. 17 Haneberg αὐτόθι σελ. 784).

(3) Περὶ τῆς Πέμπτης και Ἑκτης μεταφράσεως ὄρα Ἐπιφάνιον αὐτόθι κεφ. 17.

(4) Περὶ τῆς Ἑβδόμης μεταφράσεως ὄρα Εὐσέβιον ἐκκλ. ιστορ. στ'. 16. Σημειωτέον, ὅτι αἱ μεταφράσεις, Ε', Σ', και Ζ', δὲν ἦσαν μεταφράσεις ὅλης τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλ' αἱ μὲν, ἡ Ε' και Σ', περιεῖχον μόνον τὴν πεντάτευχον, τοὺς ἐλάσσονας προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς και τὸ ἕσμα τῶν ἑσμάτων, ἡ δὲ Ζ' μόνον τοὺς ψαλμοὺς και τοὺς ἐλάσσονας προφήτας (ὄρα Montfaucon Praelim. in Hexapla Origenis p. 17).